

OTDK-dolgozat

2025

Csehov *A tokba bújt ember* című elbeszélésének újraértelmezései
(Fjodor Szologub *Undok ördög*, Vjacseszlav Pjecuh „A mi tokba bújt emberünk”)

Gévai-Leimeter Ilona

Konzulensek: Dr. Gyöngyösi Mária
Dr. Zoltán Dominika

Budapest, 2025.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	1
A csehovi tokba bújt ember alakjának rövid elemzése	4
A csehovi pretextus Fjodor Szologub <i>Undok ördög</i> című regényében.....	9
A csehovi pretextus Vjacseszlav Pjecuh „A mi tokba bújt emberünk” című elbeszélésében..	14
A tanító alakjának tokba zártsága a művekben	20
Szologub és Pjecuh műveinek interpretációja a csehovi előszöveghez való viszonyuk szerint	22
Összegzés	24
Felhasznált irodalom	25

Bevezetés

A.P. Csehov a XIX-XX. század orosz irodalmának egyik kulcsfigurája, hozzájárulását az orosz próza és dráma fejlődéséhez aligha lehet túlbecsülni. A Csehov munkásságához való fordulás bármely irodalmi korszakban átfogóan igazolható. Művei mindig új aktualitást nyernek a többdimenziós és poliszém értelmezések lehetőségének köszönhetően. Csehov szövegeinek egyetemessége és időtlensége, valamint a direkt moralizálás hiánya különösen vonzóvá teszi őket a modern olvasók számára. Csehov motívumainak és alakjainak beépítése jelentősen gazdagítja az újabb írók műveit, kitágítja szemantikai potenciáljukat és sokrétű értelmezésre készíti az olvasót. Másfelől az új alkotói befogadások nem csupán a Csehov-motívumok újrafogalmazásának vagy újraértelmezésének virtuális folyamata, hanem valódi irodalmi kreativitás, amely egy új mű létrehozásában fejeződik be. Különböző intertextuális elemek, mint az idézetek és az allúziók, alkalmazása a Csehov és „örökösei” szövegei közötti kölcsönhatást erősítik.

Maga az „intertextualitás” fogalom Julia Kristevának köszönhető, aki először 1966 őszén, tanára, Roland Barthes szemináriumán M. M. Bahtyin¹ munkásságáról tartott előadásában említette. Előadása 1967 tavaszán jelent meg cikk formájában „Bahtyin, a szó, a párbeszéd és a regény” címmel. Kristeva hivatkozik Bahtyin dialogizmus-konceptiójára, és kifejti azt a gondolatot, hogy minden szöveg más szövegek metszéspontja és átalakulása. Ez a meghatározás kulcsfontosságúvá vált az irodalmi műnek az intertextuális tér szerves részeként való új értelmezéséhez. „Bármely szöveg az idézés mozaikjaként épül fel, bármely szöveg valamilyen más szöveg abszorpciójának és átalakulásának terméke. Így az interszubszejtivitás fogalmát az intertextualitás fogalma váltja fel, és kiderül, hogy a költői nyelv legalább kettős olvasatra ad lehetőséget”.² Jelen tanulmányomban nem vállalkozom a fogalom elméleti összefoglalására és értelmezésére. Azonban a műinterpretáció „gyakorlatában” megvizsgált kétféle szövegközi kapcsolódási mód, valamint ezek különbségeinek és hasonlóságainak megfigyelése képezi többek közt a dolgozat eredményeit.

¹ Az intertextualitás elméletének forrásaként M. M. Bahtyin polifonikus irodalomtudományát tekintik, amely a szépirodalmi szöveg dialogikusságát hangsúlyozta. Megfogalmazásában „Minden élő beszéd, élő megnyilatkozás megértése aktív-válasz jellegű (bár ennek az aktivitásnak a mértéke egészen eltérő lehet); minden megértés választ vált ki, és így vagy úgy szükségszerűen generálja: a hallgató beszélővé válik („gondolatsere”)”. Бахтин, М. М. 1996. Проблемы речевых жанров. Бахтин М.М. *Собр. соч.* Т.5: Работы 1940-1960. М.: Русские словари, 159-206.

² Крстеева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман. *Вестник Московского университета.* Сер. 9, Филология. №1, 97-124.

„Az emberben legyen szép minden, az arca is, a ruhája is, lelke is, a gondolatai is”, írta Csehov *Ványa bácsi*³ című drámájában. Platón „erósznak” nevezte azt az ösztönt, amely az igazlét és a jó birodalmába vezeti az embert. Az erósz ébreszti fel az emberben a vágyat, hogy az ideák keresésének szentelje életét. A filozófus a *Lakomában* ezt az erószot úgy írta le, mint filozófiai törekvést a tudás megszerzésére.⁴ Csehov művészetében is megjelenik ez a fajta törekvés az igazság és a létezés mélyebb megismerésére. Csehov hősei gyakran szembesülnek a mindennapok látszólagos sivárságával, ürességével, de műveiben mégis felfedezhető a remény és vágyakozás a magasabb rendű létezés, a teljesebb igazság megragadására. Csehov nagy személyes és társadalmi optimizmussal rendelkező író volt, jóllehet ez az optimizmus szinte észrevehetetlenül jelenik meg elbeszéléseiben és más műveiben. Azzal, hogy Csehov nem ítéli el szereplői döntéseit, akik így vagy úgy, de fordulópontokhoz jutnak, amelyek lehetőséget adnak sorsuk irányának megváltoztatására – az élet értelméről szóló elmélkedésekre ad alkalmat rajtuk keresztül.

Csehov *A tokba bújó ember* című elbeszélésének az irodalmi térben betöltött szerepének elemzéséhez F. K. Szologub *Undok ördög* című regénye és V. A. Pjecuh „A mi tokba bújó emberünk” című elbeszélése szolgáltathat anyagot. Csehov művének kiválasztása a tanulmányhoz nem véletlen. Minden nagy klasszikus íróhoz a modern olvasók gondolatában elválaszthatatlanul kapcsolódik egy bizonyos kulturális mítosz. Csehov esetében – sok más mellett – ez a „tokba bújó ember” mítosza, amelyeknek legfőbb összetevői az elveszett eszmények utáni vágyakozás, a lelki pusztulás és az ember félelme az őt körülvevő világtól. Csehov elbeszélésében a főszereplő, Belikov a magasztos elveken alapuló létezés iránti vágy megtestesítője. Ő az a „tokba bújó ember”, aki elzárkózik a világtól, nem tud kapcsolatot teremteni a valósággal. A külvilág elutasítása párhuzamba állítható az „erósz” említett koncepciójával, és Belikov figurája ebben az értelemben a platóni filozófus megtestesítője – ő is a tökéletes lét elérésére törekszik. Azonban Csehov ironikusan ábrázolja Belikov erőfeszítéseit, érzékeltetve a közte és a valóságos világ között tátongó szakadékot. Ez a diszharmónia, a platóni eszmények és a hétköznapi valóság közötti disszonancia, fontos eleme Csehov világlátásának és művészetének.

Éppen ezek a felismerhető Csehov-motívumok és -hangulatok, amelyek *A tokba bújó ember* egyedi művészi világában öltenek testet, teszik vonzóvá és fontossá Csehov művét a

³ Csehov A. P. 1987. *Ványa bácsi*. Jelenetek a falusi életből. Makai Imre (ford.). In: Csehov A. P. *Drámák*. Budapest, Európa, 406-461, 429.

⁴ Platón. 2005. *A lakoma*. Telegdi Zsigmond (ford.). In: *Platón összes művei kommentárokkal*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

klasszikusokkal intertextuális párbeszédre törekvő későbbi szerzők számára. A dolgozat célja, hogy elemezze „A tokba bújt ember” egyéni szerzői recepcióit és értelmezéseit F. K. Szologub és V. A. Pjecuh egy-egy művében.

A csehovi tokba bújó ember alakjának rövid elemzése

Az 1898-ban írt *Tokba bújó ember* (Человек в футляре) – Csehov *Kis trilógiájának* nyitó elbeszélése. Belikov, a főszereplő állandó félelemben éli életét és igyekszik elszigetelni magát az őt körülvevő világtól. Létezése maga a tokba zárt élet, amit saját félelmei és társadalmi elidegenedése korlátoz. „Arról volt nevezetes, hogy akármilyen szép idő is volt, mindig sárcipőben, esernyővel és feltétlenül meleg, vattabéléses kabátban ment el otthonról. És tokban volt az esernyője, szürke velúrtokban az órája, és amikor elővette a zsebkését, hogy ceruzát hegyezzen vele, hát a kés is egy kis tokban volt; még mintha az arca is tokba bújó volna, merthogy mindig fel volt tűrve a kabátja gallérja.”⁵ Belikov élete csak akkor kap egyfajta lendületet, mikor új tanár érkezik a gimnáziumba, a színes egyéniségű ukrán Mihailo Kovalenko és nővére, Varvara. Ezek a szereplők „idegeneknek tűnnek a vidéki gimnázium prózai fekete-fehér világában”⁶, alakjaik Belikov tragikus sorsához kapcsolódnak – Varvara majdnem a menyasszonya lesz, testvére pedig akaratlanul bűnrészessé válik a főhős halálában.

Belikov világos szabályok szerint él, és soha nem kérdőjelezi meg azokat. Gyakran használja a „csak baj ne legyen belőle” kifejezést, mert fél a szabályok be nem tartásának következményeitől. Belikov az egész őt körülvevő világot ellenséges rendszerként látja. Figyelemre méltó, hogy a világ helytelenségéért egyszer sem hibáztatja a természetet vagy a tárgyakat – minden kifogása és panasa kizárólag az emberekre irányul. Ők Belikov szemszögéből nézve túl zajosak és fegyelmezetlenek, nem illeszkednek a kialakult normák és engedélyek világos keretei közé. Nemcsak a saját, hanem a mások tetteinek következményeitől való félelem is arra készíti Belikovot, hogy utasítások szerint éljen. Ezzel a szemlélettel nyomasztja a környezetét is, akik tartanak tőle, és ezért különösen figyelnek viselkedésükre, csakhogy Belikov ne ítélje el őket.

Azonban Burkin, a történet elbeszélőjének szavaiból az olvasó megtudja, hogy a gimnázium élete Belikov halála után egyáltalán nem változott meg: „De alig telt egy hét, és az életünk a régi mederben folyt tovább, ugyanolyan siváran, kimerítően, értelmetlenül, körlevélileg ugyan nem betiltva, de teljesen nem is engedélyezve; vagyis a helyzet nem javult.”⁷ Ha a város szomorú helyzetéért csak Belikovot terhelné a felelősség, halála után a dolgoknak jobbra kellett volna fordulniuk. Talán Belikov „tokba zártsága” nem csak belső rabszolgaság és

⁵ Csehov A. P. 2004. A tokba bújó ember. Lányi S., Goretity J. (ford.). In: Csehov A. P. *A fekete barát. Elbeszélések. 1892–1903.* Budapest, Osiris, 555–565, 555.

⁶ Шацев В. Н. 2009. Украинские источники рассказа А. П. Чехова «Человек в футляре»: лирический и драматический подтексты. *Вестник ТПУ*. 4(82), 148–151, 148.

⁷ Csehov 2004: 564.

az iránti igyekezete volt, hogy magát és a társadalmat alávesse a korlátok rendszerének. A „tok” pajzsként is működik a körülötte lévő társadalommal szemben. Ha közelebbről megvizsgáljuk a történet szereplőinek rendszerét, a főhős nem áll olyan erős opposícióban más személyekkel. Hiszen kitartó követeléseit a kollégái nem utasítják el: „nyomást gyakorolt ránk, megadtuk magunkat, lerontottuk Petrov és Jegorov jegyét magaviseletből, aztán áristómba csuktuk őket, végül kicsaptuk Petrovot is, Jegorovot is az iskolából.”⁸.

Burkin arról beszél, hogy Belikov az egész várost a kezében tartja, azonban éppen Belikov volt az, aki rettegett a világtól, és a félelem lett létezésének alapja. Ezért épített fel egy olyan „tokvilágot”, amelyben – Szeredás Lőrinc szerint – három réteget lehet megkülönböztetni, és mindegyik más szinten jelent védelmet a külső hatásokkal szemben. Az első réteg a tárgyi védőeszközök, mint a kabát, a kalucsni, az esernyő, a tok és a doboz-szoba. A középső réteg Belikov viselkedése és beszéde, például: sóhajtozás, siráncok, amellyel „szélesíti a szakadékot önmaga és mások között”⁹. Az utolsó réteg Belikov gondolkodásmódja. Mindent a szabályok szerint csinált, bizonyos utasítások szerint cselekedett, soha nem hanyagolta el kötelességeit és rendkívül pedáns volt. Az elbeszélő így beszél róla: „Egyszóval, megfigyelhető volt rajta az az állandó és leküzdhetetlen igyekezet, hogy burkot vonjon maga köré, hogy úgyszólván tokba zárja magát, ami elkülönítene és megóvná a külső hatásoktól.”¹⁰.

Csehov az elbeszélésben nemcsak a „tokba zártság” különböző rétegeit látatja az olvasóval, hanem Belikov alakjának különböző szintű értelmezéseit is bemutatja. Szeredás Lőrinc szerint Burkin, a Belikov-történet elbeszélőjének értelmezése a legbanálisabb. Burkin szavaiból kitűnik, hogy nem érti a „tok” valódi jelentését, csak a külső megnyilvánulásait veszi észre. Burkinnal ellentétben a történet hallgatója, Ivan Ivanovics mélyebben értelmezi a „tok” motívumát. Rájön, hogy a társadalom az, amely arra kényszeríti Belikovot, az antroszt, hogy elrejtőzzön és védekezzen. Csehov azonban arra a következtetésre vezeti az olvasót, hogy az állandó korlátozás és félelem állapotában élni egyfajta lelki halált is jelent. A történet utolsó jelenetében Belikov rádöbben az élettel szembeni egzisztenciális kiszolgáltatottságára. Bármennyire is igyekszik elbújni a „tokjába” és elzárkózni a világtól, végül nem tudja elkerülni a szembesülést létezésének törékenységgel és sérülékenységgel. A Belikovhoz hasonló ember számára – Burkin értelmezésében – a legjobb „tok” egy koporsó, amelyben nyugalomra lel. „Most, hogy már a koporsóban feküdt, arcát szelíd, kellemes, sőt vidám kifejezés öntötte

⁸ Csehov 2004: 556-557.

⁹ Середаш Л. 1994. Человек в футляре – футляр в человеке (Анализ рассказа А.П. Чехова). *Slavica Tergestina*. №2, 33-54, 33-34.

¹⁰ Csehov 2004: 556.

el, mintha örülne, hogy végre olyan tokba dugták, amelyből már sohasem bújik elő. elő. Úgy van, elérte ideális állapotát!”¹¹

A halál metaforává válik. Belikov egész élete, zárkózott és érzéketlen viselkedése, nemcsak a személyiséget torzítja el, hanem az emberi lényeg teljes elhalásához is vezet. Belikov alakja számos utalást tartalmaz az élettelenségre és magára a halálra. A főhős külsőjének leírása hangsúlyozza a halottiságát. Miután megkapta az önmagáról és Varenýkáról készült karikatúrát, Belikov arca zölddé és felhőnél sötétebbé vált, ami egy halott emberre emlékezteti az olvasót. Később, amikor meglátja Varenýkát a biciklin, Belikov arca „zöldből fehérre váltott”¹². Belikov halálra vált képével élesen szembe van állítva Mihail Szavvics Kovalenko, a gimnázium új tanára és nővére, Varenýka karaktere. Az életet valóban megélő Kovalenko számára taszító volt a város Belikovtól rettegő lakói között élni. „Nem értem – mondogatta a vállát vonogatva – fel nem foghatom, hogy bírják elviselni ezt a besúgót, ezt az undok pofát! Hogy tudnak itt élni, uraim? Hiszen ebben a légkörben meg lehet fulladni! Hát tanáremberek maguk, pedagógusok? Maguk aktakukacok, nem a tudomány templomában vannak, hanem egy egyházhivatalban, és annak olyan savanyú szaga van, mint a rendőrbódénak. Nem, barátocskáim, valahogy kihúszom még itt egy ideig, aztán visszamegyek a tanyánkra rákászni, meg hohol nebulókat tanítani.”¹³ A rákok említése nem véletlen. Burkin már a történet legelején „remeteráknak”¹⁴ (*рак-отшельник*) nevezi Belikovot. „Kovalenko elmegy 'rákot fogni', vagyis harcolni az olyanok ellen, mint Belikov”¹⁵.

Az orosz irodalom korszakokat nem ismerő motívumokban és karaktertípusokban gazdag, melyek közül az egyik legfelismerhetőbb a „kisember” alakja. A „kisember” kifejezést az irodalomkritikában először V. G. Belinszkij használta 1840-ben „Az ész bajjal jár” című cikkében. Belinszkij a kifejezést N. V. Gogol a „Revizor” című darabjának elemzésekor alkalmazta¹⁶. Gogol karaktere, Akakij Akakijevics Basmacskin a legklasszikusabb kisember. Csehov és Gogol szereplői között szembetűnő a hasonlóság: „mindketten egy másik, steril és távoli világban próbálnak elbújni, mint egy tokban, elzárkózva a jelenkor elől”¹⁷. Belikov a tok segítségével zárja le személyes terét, mert a környező világ és a benne élő emberek távol állnak

¹¹ Csehov 2004: 564.

¹² Csehov 2004: 562.

¹³ Csehov 2004: 561.

¹⁴ A magyar fordításban: „olyan, mint a csiga vagy a kagyló, amelyik mindig visszabújik a házába”. Csehov 2004: 555.

¹⁵ Островских И. Н. 2004. Рассказ П. А. Чехова «Человек в футляре»: мотив смерти как возвращение к пренатальному состоянию. *Культура и текст*. №7, 260-265, 263.

¹⁶ Белинский. В. Г. 1839. Горе от ума. *Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор»*. <https://ilibrary.ru/text/1007/index.html> (utolsó letöltés: 2025. 01. 13.)

¹⁷ Эпштейн М. 2005. Маленький человек в футляре: синдром Башмачкина – Беликова. Михаил Эпштейн, *Ирония Идеала. Парадоксы русской литературы*. М.: Новое литературное обозрение, 193-203, 193.

az ő platóni eszméitől, az ideális embertől, az „antroposztól”. Mindkét szereplő képtelen kapcsolódni a környezetéhez. Belikov kommunikációja a külvilággal csak abból áll, hogy ideológiai korlátait erőlteti másokra. Belikov és Basmacskin rendkívül önmegtartóztató, szinte szerzetesi életmódot folytat, visszavonulva az absztrakt entitások zárt, ideális világába. „Basmacskin, mint a kutatók bebizonyították, a hatodik században élt legendás szerzetes, Akakij képének kifordított ‘másolata’, aki kilenc éven át engedelmességből tűrte egy névtelen szerzetes gonoszságait.”¹⁸ Basmacskin számára a valóság elől menedékkül szolgáló világ a Betűk, amelyeket ő mint írnok szolgál. „A másoláson kívül szinte semmi sem létezett számára”¹⁹. Belikov ezzel szemben az ógörög nyelv tanításában és művelésében talál menedéket. Egy a külvilág számára elérhetetlen kultuszt hoz létre a nyelv körül, amelyet önjelölt papként védelmez. „A valóság megfélemlítette, ingerelte, folytonos izgalomban tartotta, s talán azért, hogy igazolja féltékenységét, a jelentől való irtózását, mindig a múltat dicsérte, meg azt, ami sohasem volt; és az ókori nyelvek, amelyeket tanított, tulajdonképpen ugyanúgy kalucsni meg esernyő volt számára, ahová elbújhatott a valóságos élet elől.”²⁰

Fontos megemlíteni a kishivatalnok Basmacskin által végzett másolási munka jelentőségét. A régmúltban a szent írások kézzel történő másolásának feladata egy magasztos tevékenység volt, hiszen a másolás folyamata nem csak munka volt, hanem a szent szövegekkel való mélyebb spirituális kapcsolat kialakulását is szolgálta. Ez az eredetében szerzetesi munka Basmacskinnal is rezonál, akinek a hivatása az élete.

„Ott, másolás közben, valami sajátos, változatos és kellemes világ tárult ki előtte”.²¹ A szent írások másolói szellemi felüdülést és emelkedettséget meríthettek munkájukból, személyes kapcsolatba kerülhettek a szövegekkel. Mindemellett a kéziratos másolatok kulcsfontosságú szerepet játszottak a kulturális tudás megőrzésében. Basmacskin számára a másolás nemcsak mechanikus tevékenység, hanem intellektuális és esztétikai kielégülés is egyben. Ahogy fentebb említésre került, Belikov tanárként úgyszintén a kultúra eszményített védelmét tekinti feladatának. A tanári szerep egyfajta menedékként szolgál, ahol a karakter a kultúrába és egy idealizált eszme védelmébe zárkózik be (a legmélyebb tok). Ám eközben hajlamos mindenkit, aki nem osztja az ő nézőpontját, barbárnak és méltatlannak tekinteni. Ez szakadékot teremt közte és a külvilág között, hiszen ő saját magát és az általa képviselt eszmét

¹⁸ Бекметов Р. 2018. Образ гоголевского Башмачкина в проекциях Восточной культуры. *Филология и культура*. №1(51), 174-180, 175-176.

¹⁹ Gogol N. V. 2020. A köpönyeg. Makai Imre (ford.). In: Gogol N. V. *A köpönyeg. Az orr. A revizor*. Budapest, Európa, 6-78, 11.

²⁰ Csehov 2004: 556.

²¹ Gogol 2020: 10.

tartja egyedül értékesnek és védelemre méltónak. Ebben a kontextusban külön értelmezést nyer Varenyka szerepe, mivel a neve a „barbár”²² szó fogalmával kapcsolódik össze. Ez tovább erősíti azt a kontrasztot, amit Belikov alakja képvisel. Belikov a kultúra és az idealizált értékrend védelmezője a „barbár” világgal szemben. Ebben az összefüggésben Belikov még inkább a platóni ihletésű erósz-keresés megtestesítőjévé válik, aki az elérhetetlen tökéletes lét eszményét próbálja megvédeni a külvilág romlottságától és vadságától. A kultúra védelmére való törekvés, még ha egymástól eltérő módon is, az, ami összeköti Bacsmacskin és Belikov alakját.

²² Varenyka, azaz Varvara oroszul *Барвара*, amelynek jelentése 'barbár', oroszul: *варвар*.

A csehovi pretextus Fjodor Szologub *Undok ördög* című regényében

Szologub az *Undok ördög* című regényében továbbfejleszti a „tokba bújt ember” alakját, amely itt nagyban különbözik elődjétől. A regény könyvalakban először 1907-ben jelent meg. Ez volt az a mű, amely a legsikeresebb lett, hiszen még az író életében tizenegyszer adták ki. Mint az előszóban²³ olvasható, az *Undok ördög* tíz éven át, 1892-től 1902-ig készült. Szologub figyelmének középpontjában az élet értelmének problémái állnak, valamint az emberi lét borzalmi és az abszolút szabadság kontextusában megnyilvánuló mindent megengedő magatartás. Szologub „tokba bújt” kisemberének prototípusa a Csehov által megteremtett Belikov lett.

A mű főhőse, Ardalion Boriszics Peredonov irodalomtanár, akit legfőképpen a lehető legmagasabb rang elérése foglalkoztat. „A Peredonov és Belikov közötti kapcsolat nemcsak a szakma [...] és] a jellem [...] egymás mellé helyezésében, [...] hanem a cselekménybeli párhuzamokban is megmutatkozik (Peredonov meghíúsult házassága a 'hahotázó' Ljudmilával, aki nevetségessé teszi a vőlegényt; vö. a szemantikailag releváns Varvara név egybeesése Csehovnál és Szologubnál)²⁴. Nagyezsda Adamenko, a regény cselekményének helyszínéül szolgáló vidéki város nem nagy számú egészséges lelke, felvilágosult és valóban élő lakosának egyike, Peredonovval és Vologyinnal beszélgetve említi *A tokba bújt ember* című elbeszélést. Szologub művében számos egyéb intertextuális utalás is található. A regény címe többszörös utalás: Lermontov *Сказка для детей* című elbeszélő költeményére,²⁵ Puskin *Ördögök* című költeményére és Dosztojevszkij azonos című regényére, amelynek mottója Puskin *Ördögök*-jéből származik.

Az intertextuális kapcsolatok a tokba bújt emberrel segítik a mű elhelyezését az irodalmi folyamatban, a kultúra haladásában, és mindez segít jobban rendszerezni az olvasói befogadást. Szologub tulajdonképpen értékes támpontot adott²⁶ az olvasónak a realizmus és a modernizmus közötti különbségek mélyebb megértéséhez. Csehov mint realista, finoman és éleslátóan ítéli el

²³ «Этот роман – зеркало, сделанное искусно. Я шлифовал его долго, работая над ним усердно». (*Ez a regény egy művesen elkészített tükör. Hosszú ideig csiszolgattam, szorgalmasan dolgoztam rajta*). In: Сологуб Ф. К. 1908. *Мелкий бес*. СПб.: Шиповник.

²⁴ Минц З.Г. 1979. О некоторых «неомифологических» текстах в творчестве русских символистов. *Блоковский сборник*, III. Уч. зап. Тартуского гос. ун-та. Тарту. Вып. 459, 76-120, 110.

²⁵ «То был ли сам великий Сатана, / Иль мелкий бес из самых нечиновых», Лермонтов М. Ю. 1989. *Сказки для детей. Полное собрание стихотворений в 2 томах*. Советский писатель. Ленинградское отделение, 489.

²⁶ „Érdemes megjegyezni, hogy a regény írása során a hivatkozott mű megváltozott. A korai vázlatokban egy másik Csehov-szöveg, a *Parasztok* (1897) című novella szerepelt.” Филичева В.В. 2020. *Полемика Ф. Сологуба с реализмом* (Ф. Сологуб и А. П. Чехов). *Slověne*. Vol. 9, № 1, 322-339, 325.

a provinciális élet általános, felszínes, idillként való felfogását; ehelyett leleplezi és feltárja annak valódi, lényegi oldalait – a lelki korlátoltságot, az erkölcsi leépülést és az egyén tragikus magányát. Eközben Szologub a maga modernista regényében az ábrázolt kisvárosi világot filozófiai és egzisztenciális kérdések kontextusába ágyazza: a mű nem csupán a züllött Peredonov provinciális történetét mondja el, hanem egyetemes, szimbolikus üzenetet közvetít az emberi lét alapkérdéseiről.

Az *Undok ördögben* Szologub eredeti prózaíróként és a stílus mestereként mutatkozott meg. Prózájában a cselekmény helye és ideje távol áll a realizmustól. A cselekmény valóságos helyszíne szereplőinek lelke. Szologub műveiben gyakran szerepelnek mitológiai szimbólumok, az ókorból és az evangéliumból²⁷. A mű főszereplői egyrészt a lineáris cselekményben vesznek részt, de ezen túlmenően beépülnek egy szubtextusba is, amelyben többek között szimbolikus hasonmások jönnek létre. Peredonov barátja, Vologyin a műben végig olyan tulajdonságokat mutat, amelyek hasonlónak teszik egy birkára. Ez a regény végén „robban”, mikor Peredonov lemészárolja őt. Ez a birka nem más, mint az áldozati bárányszimbólum²⁸. Szimbolikus Rutilov három nővére is, akik Peredonovhoz akarnak feleségül menni. Az ő karakterük nagyon különbözik a regény összes többi szereplőjétől, mivel ők egyrészt az igazi, érintetlen szépség megtestesítőiként foghatók fel, és az ezüstkori olvasói tudatában ez a típusú nőalak a khariszkokat, gráciákat idézte fel, másutt viszont éppen a boszorkákkal való asszociáció válik aktuálissá. Végül egy másik fontos, szimbolikus mélységgel bíró szereplő Szása Pilnikov, a gimnazista, akibe beleszeret a középső nővér, Ljudmila Rutilova. Szása Ljudmila egyik álmában kísértő kígyóként, Zeusként és isteni ifjúként²⁹ jelenik meg. Alakja egyszerre több mitológiai és bibliai szubtextust ötvöz.

Peredonov egyre elmélyülő mentális zavarában megjelenik a szürke lény, a „nyúlhozám”. A „nyúlhozám” egyben Peredonov kettős szimbólumává is válik, amitől a regény különlegesen groteszkké és fantazmagórikussá válik. Ez a két figura kölcsönösen

²⁷ Тан Цзин. 2018. Жанр и стилистика в рассказе и романе «Мелкий бес» Ф. Сологуба. *Baltic Humanitarian Journal*. Т. 7, № 2(23), 161-163, 162.

²⁸ «...тайна метафизического плана «Мелкого беса» в «чуть-чуть» – в очень осторожной градации, создаваемой неприметным, ненавязчивым повтором вещественных, интерьерных, -портретных, пейзажных, цветовых деталей, которые в ходе этих повторов из характеризующих их атрибутов или сравнений перерастают в метафоры или метонимии, потом в символы и, наконец, приобретают «архетипически» окрашенную значимость (таковы, например, баран, кот, игральные карты, черный цвет и т. п.)» – Силард Л. 1984. Поэтика символистического романа конца XIX - начала XX в. (В. Брюсов, Ф. Сологуб, А. Белый). *Проблемы поэтики русского реализма XIX века*. Сборник статей ученых Ленинградского и Будапештского университетов, Издательство Ленинградского университета, 265-284, 271. (Kiemelés tőlem. G. L. I.)

²⁹ Minc Z. G. szerint Szása alakjában felfedezhetők a dionüszoszi vonások, akárcsak Ljudmilával való kapcsolatában is. Минц З. Г. 1979: 116–118.

tükrözi egymást, a „nyúljóhózzám” Peredonov minden tulajdonságát magán viseli: kicsinyesen közönséges, személytelen és gonosz. Bármennyire is próbálkozott Peredonov, nem tudta elpusztítani önnön hasonmását. Szologub még az ördög képében is valami fizikailag kicsinyes és meghatározhatatlan dolgot teremtett, ami megfelel Peredonov alacsony értékrendjének. Csehov történetében az elbeszélő Burkin a főhőst egy kis ragadozó állathoz, egy görényhez³⁰ teszi hasonlónak. „Tudatunkban a rosszindulat, a másokkal szembeni intolerancia a kisállatszűk és sötét odújával azonosul.”³¹ Belikov külsejének a görényéhez való hasonlítása szimbolikusan hangsúlyozza a köztük fellelhető párhuzamosságot – kis méret és szűk, zárt élettér. Ez a képi párhuzam megerősíti azt a benyomást, hogy Belikov olyan ember, aki saját maga által korlátozott keretek között él, mint egy odúban élő állat: „...és láthattam, otthon hogyan él. Hát ugyanúgy: hálókabát, hálósipka, zsalu, reteszek, egész sor tilalom és korlátozás, és jaj, csak nehogy valami baj legyen!”³².

Szologub karaktere erkölcsileg és szellemileg egészségtelen, és ebben teljesen megfelel a vidéki város azon világának, amelyben él. A város egész élete „a maga teljességében pusztán kispolgáriság, pusztán peredonovcsina”³³. Csehovhoz hasonlóan Szologub is érzi az élet közönségességét, és ezt mutatja be műveiben. Megteremtette „egy kisváros világát, ahol minden szereplő megfertőződött a közönségességgel, elvesztette szellemiségét, ostoba automatákká váltak, akik csak csalásra, irigységre, rosszindulatra és kegyetlenségre képesek”³⁴. Peredonov nem elszigetelt, önálló entitás, hanem a körülötte lévő környezet szerves része. Cselekedetei és mentális állapota kölcsönhatásban állnak az őt körülvevő emberekkel, akik maguk is hozzájárulnak Peredonov beteges személyiségének kialakulásához és fenntartásához. Peredonov aktívan hat a környezetére, de ugyanúgy a környezete is determinálja őt.

Bár Peredonov az orosz irodalom „kisember” figuráját folytatja, társadalmi státusza nagyban különbözik ettől: viszonylag jómódú, és a városban a fiatal lányok potenciális vőlegénynek tekintik. Egyetlen cél vezérli: a tanfelügyelői állás megszerzése. Szologub szó szerint felszínre hozza a „kisember” titkos ambícióit. „Bujaság, cinizmus, gátlástalanság, az erkölcs és a fékek hiánya – ez egy rövid felsorolás Szologub ’kisemberének’

³⁰ „...olyan képe volt, mint egy görénynek.” (Csehov 2004: 556)

³¹ Огольцева Е. В. 2010. Пространство «Человека в футляре» и время «Ионыча» (Сравнение в рассказах Чехова). *Преподаватель XX. ВЕК*, 1/2010, 323-330, 325.

³² Csehov 2004: 557.

³³ Иванов-Разумник 1910. *О смысле жизни* : Ф. Сологуб, Л. Андреев, Л. Шестов. Изд. 2-е, Спб., 92.

³⁴ Королева В. В. 2016. Черты гофмановского стиля в романе Ф. К. Сологуба. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*, № 5, 100-105, 105.

tulajdonságaiból”³⁵. Peredonov személyesen keresi fel tanítványai szüleit, és tájékoztatja őket gyermekeik rossz tanulmányi eredményéről és rossz magaviseletéről. A „kisember” elkezd diktálni a szabályait. „Így tehát Peredonov nemcsak a fokozatosan egyre sekélyesebbé váló ’kisemberek’ hosszú láncolatának záró alakja, hanem az elidegenítő, önkényuralmi államhatalom által teremtett abszurditás kvintesszenciája is.”³⁶ Peredonovban felsőbbrendűségi komplexus alakul ki, ami nem más, mint az ő „tokja”. A Szologub által megalkotott „Peredonov mindenki hétköznapi tudatának kvintesszenciája; másrészt mindenki más olyan, mint egy homályos tükör, amely visszatükröz valamit Peredonov tudatából”³⁷. Annak ellenére, hogy a környezete éppoly mocskos és alantas, mint maga Peredonov, ő mégis retteg tőle. És a félelem, amely eluralkodik rajta, dühössé és agresszívvá teszi az ellenségesnek tűnő környezettel szemben. Peredonov cselekedeteinek fő belső indítéka tehát, akárcsak Belikové, a félelem. És végül Peredonov, mint „klasszikus kisember”, szorongásában és félelmében, abban a mániás törekvésében, hogy megfeleljen a társadalmi normának, az örületbe kergeti magát”³⁸.

„Hát igen, hisz minden tudatos élet általános törvénye szerint Perdonov is az igazságra törekedett, és ez a törekvés gyötrelmet okozott neki. Ő maga sem volt tudatában annak, hogy mint minden ember, az igazságra törekszik, így hát érthetetlen volt számára tulajdon nyugtalansága. Nem tudta megformálni az igazságot, ezért eltévelyedett, és most vesztébe sodródik.”³⁹ Szologub mintha azt mutatná be, hogy igazi emberség és mások iránti nyitottság nélkül a személyiség elkerülhetetlenül elfajul és eltorzul. Az ilyen ember képtelen megtalálni a Platón által leírt legfőbb igazságot⁴⁰.

Csehov hősét, Belikovot és Gogol Basmacskinját összehasonlítva írásában M. Epstejn mentális zavarukat a szociofóbia egy súlyos formájának nevezte. „A szociofóbia a barátságoktól, a szerelemtől, a családtól, mindenféle emberi kapcsolattól való félelem”⁴¹. A felsorolt szereplők annyira elmerülnek belső idealizált világukban, és annyira félnek másokkal

³⁵ Иванов О. Б. 2016. Развитие темы «маленького человека» в «Двойнике» Ф.М. Достоевского и в «мелком бесе» Федора Сологуба. О.Б. Иванов, А.К. Костяхина. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*, № 60, 60-65, 64.

³⁶ Силард Л. 1984: 270.

³⁷ Барковская Н. В. 1996. *Поэтика символистского романа*. Научный редактор В.В. Эйдинова, Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург, 140.

³⁸ Шафранская Э. Ф. 2021. «Маленький человек» vs «Дерьмовый человек»: Эволюция традиционного литературного типа в рассказе Саши Филиппенко. *Вестник Тверского государственного университета. Серия «Филология»*, №1 (68), 98-104.

³⁹ Szologub F. K. 1986. *Undok ördög*. Makai Imre (ford.), Budapest, Európa, 259-260.

⁴⁰ L. V. Garmash monográfiájában az *Undok ördög* számos párhuzamát tárja fel az orosz szimbolizmusban tanatólogiai motívumok révén. A gyilkossággal a hős tudata káoszba zuhan, és Peredonov teljesen aláveti magát Thanatosznak. Гармаш Л. В. 2015. *Танатологические мотивы в прозе русских символистов*. Монография. Харьков: Изд-во ООО «Щедрая усадьба плюс».

⁴¹ Эпштейн М. 2005: 194.

kapcsolatba lépni, hogy ez pszichológiai elszigetelődésükhöz, a társadalomtól való elidegenedésükhöz vezet. Peredonov esetében ez örületbe torkollik. V. Rudnyev klinikai modellt alkalmazva elemzi Szologub művében a skizofrén modellt annak minden stádiumában⁴². A pszichiátriai megközelítés keretein belül Rudnyev számos, Peredonov karakterére jellemző sajátos tünetet azonosít, és nyomon követi ezek dinamikáját a paranoiától a skizofréniáig. Az a leírás, amely Vologyin meggyilkolásáról szól, kiemeli a cselekmény rituális, áldozati jellegét, a szerző a jelenetet a bárány feláldozásához hasonlítja. „Peredonov gyorsan előrántotta a kést, rávetette magát Vologyinra, és elmetszette a torkát. Patakokban ömlött a vér. Peredonov megrémült. Kezéből kiesett a kés. Vologyin még mindig bégetett...”⁴³ Paradox módon azonban maga Peredonov, aki ezt a gyilkosságot rohamában követi el, egyszersmind áldozattá is válik – mentális zavarainak, paranoid rögeszméjének áldozatává. Szologub tehát az áldozat archetípusát használja, de újraértelmezi azt, megmutatva, hogyan válik egy téveszméktől megszállott elmebeteg ember egyszerre áldozattá és hóherrá, ami fokozza művének tragikumát és lelki mélységét. Peredonov tette (bár Vologyin nem testvére volt, mégis a legközelebb állt hozzá a szereplők közül), emlékeztet a bibliai Kain és Ábel történetére⁴⁴. Ezzel utal Szologub arra, hogy a világban van egy sötét, gonosz erő, ami megnyilvánul Peredonov cselekedetében. Azonban Szologub nem a társadalmi körülményekkel, vagy azok reális okaival magyarázza ezt a rosszat. Ehelyett úgy ábrázolja, mint egy metafizikai jelenséget⁴⁵, ami Peredonovba költözik be. Ugyanakkor, ahogy már említésre került, Peredonov áldozat is.

⁴² Руднев В. П. 2007 – «Мелкий бес» Сологуба: от паранойи к шизофрении. *Философия языка и семиотика безумия. Избранные работы*. М.: Территория будущего, 109–110.

⁴³ Szologub F. K. 1986: 237.

⁴⁴ „В безумном учителе Сологуб видит не только источник, но и жертву зла. Это отображено и в двойственности передоновского бреда (мания величия – мания преследования), и в двух рядах мифологизирующих отождествлений образа: Передонов – Кайн, «Хаос», но одновременно он же – и страдающий «маленький человек», гоголевский Поприщин.” Минц З.Г. 1979: 114.

⁴⁵ „В «Мелком бесе» Сологуб неистощим в подборе элементов, создающих атмосферу дьявольщины, бесовщ ины, заполняющ ей пространство между фигурами и предметами, пропитывающей их: то это постепенное переосмысление вполне невинных бытовых деталей, как, например, соотнесение безносой старухи-кухарки, пришедшей наниматься на работу, со смертью (возможное благодаря атрибуту) или роль кота, который, в отличие от булгаковского, еще не ездит в трамвае, но заставляет подозревать, что он, может быть, «жандарм » и «подслуш ивает», то это упоминание о бесовской пляске Передонова или сравнение сестер Рутиловых с ведьмами на Лысой горе, то это вполне фантастические образы, вроде глаз-птицы или недотыкомки, то это, наконец, аллюзии на литературно обработанные демонические мотивы (например, мотивы карт и старухи-княгини из «Пиковой дамы » Пушкина).” Силард Л. 1984: 273.

A csehoi pretextus Vjacseszlav Pjecuh „A mi tokba bújt emberünk” című elbeszélésében

„És íme, a mélységes öngyűlölet pillanatában, a zűrzavar azon perceiben, amikor mindennél fontosabb, hogy kitárulkozhass valaki olyan előtt, aki mindent megért, tiszta papírlapot és tollat veszel elő, és leírod: Tisztelt Anton Pavlovics!...”⁴⁶ – írja Csehovról szóló esszéjében Vjacseszlav Pjecuh, akinek Csehov munkássága fontos inspirációs forrást jelentett saját alkotói pályáján, többször folyamodott a műveinek újraírásához⁴⁷. Újraírásaiban saját korának perspektívájából, modern szemléletmódjával újraértelmezi a klasszikus elbeszéléseket.

Pjecuh a „kisember” tanár, a csehoi Belikov alakját alkotja újra és értelmezi „A mi tokba bújt emberünk” (*Наш человек в футляре*) című elbeszélésben. A mű 1989-ban íródott (éppen száz évvel később Csehov elbeszéléséhez képest), és bekerült a „Csehov velünk van” című ciklusba, amely még négy Csehov által ihletett elbeszélést tartalmaz: *Дядя Сенья, Д.Б.С., Колдунья, Крыжовник*. A csehoi pretextusnak a XX. század végi és XXI. századi irodalomban betöltött szerepét vizsgálja egyebek között Regéczi Ildikó akadémiai doktori értekezésében, külön fejezetet szentelve a Pjecuh által újraírt *Крыжовник* (A pöszmétebokor) elemzésének.⁴⁸ Az elődszöveggel való intertextuális kapcsolatok komplex feltárása kulcsfontosságú „A mi tokba bújt emberünk” értelmezéséhez is, a következőkben erre teszünk kísérletet, a legfontosabb eltérésekből indulva ki, amelyek a klasszikussal való polémiára irányítják a figyelmet. Elemzésünkben a „tok” és a „tokba bújtság” újraértelmezésének kérdését állítjuk középpontba. Pjecuh elbeszélője is felhívja a figyelmet az ábrázolt cselekményvilágok, a főszereplők alakjai közötti hasonlóságokra és különbségekre, neki is megvan a saját értelmezése az elmesélt történetről, valamint annak a csehoi eredetihez való viszonyáról is – erre egy kicsivel később térünk vissza.

Szerpejev, akárcsak elődje, tanárként dolgozik, de nem ógörög nyelvet, hanem éppen XIX. századi orosz irodalmat tanít. A világtól való félelem közös jellemzője az összehasonlított szereplőknek, ennek ellenére maga az elbeszélő állítja szembe Belikov és Szerpejev félelmének természetét: „Belikov, az ógörög nyelv tanára, nem igazán tudta, mitől fél, és sérelmébe halt

⁴⁶ Пьецух В. А. 1991. Уважаемый Антон Павлович! В: Пьецух В. А. *Циклы*. М., Культура, 189–198, 198.

⁴⁷ Regéczi Ildikó közvetítésével vesszük át az André Lefevere által tág értelemben vett fogalmat, aki „az átiratokon és adaptációkon túl – a klasszikus szerző művének gyakorlatilag bármilyen formában történő közvetítésére alkalmazza az újraírás kifejezést”, beleértve a fordítást is. Regéczi Ildikó. *A. P. Csehov művészete a kulturális dialógus terében*. Az Egy ismeretlen elbeszélése, a Honi fészekben, A pöszmétebokor, a Tündérke, A kutyás hölgy; a Sirály és a Három nővér történeti poétikai kontextusban. Akadémiai doktori értekezés. Debrecen, 2022, 21.

⁴⁸ Regéczi 2022: 178–192.

bele; Szerpejev, az orosz nyelv és irodalom tanára, tökéletesen tudta, mitől fél, és azért halt meg, mert nem élte túl félelmeit. Belikov úgymond szelektíven félt, Szerpejev pedig szinte mindentől félt...⁴⁹. Szerpejev félelmei között, amelyeket az elbeszélő hosszan sorol, olyanok is vannak, amelyek a XX. század orosz és kelet-európai tapasztalatain túl egészen „ésszerűnek”, érthetőnek tűnnek, aminek köszönhetően ez a figura közelivé válik az olvasó számára. A XX. század történelméből Szerpejev több, félelmen alapuló viselkedésmódja, amelyeket különböző tapasztalatok és élethelyzetek okoztak, ma már gyakorlatilag fogalommá vált, mint például a „csengőfrász”, ugyanígy a telefonhívásoktól való félelem, a televíziótól, a postától – általában a hivatalos hírektől való félelem, a bíróságon vagy más intézményrendszerben (akár felesleges, „ideológiai” továbbképzéseken) való meghurcoltatás, az élelmiszertől, lakhatástól való megfosztás félelme. Szerpejev félelmeinek semmi köze Belikov gyávaságához és kishitűségéhez. Pjecuh már a történet elején megérteti az olvasóval, hogy a „tokba bújó ember” átalakul és új tulajdonságokkal ruházódik fel, amelyek az őt körülvevő világ XX. századi viszonyaiból fakadnak. Belikov, Csehov hőse minden megnyilvánulásával igyekszik elszigetelni magát a társadalomtól, de Szerpejevhez képest annyiban aktív, hogy közösségét is szeretné megóvni a hatalommal való szembeszegülés veszélyétől. Szerpejev ezzel szemben valójában a saját fizikai és pszichés stabilitásának megőrzésére törekszik, illetve a szellemi elszigetelődésre, mivel elégedetlen az oktatási intézmény sekélyes rendszerével és általában véve a társadalmi-politikai környezettel. Szerpejev tudja, hogy egy ilyen világban ő egy fölösleges ember, mert megérti és átlátja a romlott társadalmi mintákat. Ezért aggódik annyira a fiatalok erkölcsi-szellemi egészségéért. Mindent megtesz azért, hogy tudását és rálátását a „XIX. század fényes irodalmának” tanításával adja át.

Szerpejev „becsületes ember”, „aki érzi a szépet”, „aki a „fényes irodalom eszményeitől vezérelve tanít” (*«человек порядочный», «чувствующий прекрасное», «который учит, руководствуясь идеалами «светлой литературы»*). Ideáljait elárulni szörnyűbb számára, mint hogy felettesei megbüntessék»⁵⁰. A Szerpejevről alkotott kép megértéséhez nem a „félelem”, hanem a „lélek” szó illik elsődlegesen: „körülbelül tizenöt-húsz felsőbb évfolyamos diák kezdett hetente rendszeresen Szerpejevhez járni, és ő továbbra is tanította őket – ha így

⁴⁹ „Учитель древнегреческого языка Беликов, в сущности, не знал, чего он боялся, и умер от оскорбления; учитель русского языка и литературы Серпеев отлично знал, чего он боялся, и умер оттого, что своих страхов не пережил. Беликов боялся, так сказать, выборочно, а Серпеев почти всего...” Пьецух В. А. 1989. Наш человек в футляре. Пьецух В. А. *Новая московская философия: хроники и рассказы*. М.: Московский рабочий, 329-333, 329.

⁵⁰ Веретнов А.С. 2015. В. Пьецух и А. П. Чехов: «футлярный человек» как единственный способ существования. *Вестник Бурятского государственного университета*. 10/2015, 136-142, 138.

lehet fogalmazni – a lélekről, főként a XIX. század fényes irodalmán keresztül.”⁵¹ A szologubi Peredonovval ellentétben Pjecuh karakterének lelke van. A fiatalokkal való törődés különbözteti meg őt a többi tanártól, az úgynevezett „gonosz csínytevőktől”, akikhez Peredonov és bizonyos mértékig Belikov is köthető. „Az orosz ember és az orosz mentalitás megértésében a 'lélek' fogalma döntő szerepet játszik”⁵². Pjecuh „kisembere” ily módon nemcsak irodalmi elődei, hanem a huszadik századi társadalom fölé is emelkedik.

A „kisember” viselkedésének sablonos jegyei sok tekintetben nem találnak további terjeszkedést Szerpejev ábrázolásában. Pjecuh lerombolja az olvasói sztereotípiákat, amelyek az „tokba bújt ember” és a „tok” fogalmakhoz kapcsolódnak. Hőse, annak ellenére, hogy „nyomasztják a félelmek”, „tok-disszidens”⁵³-nek bizonyul. Ráadásul a történet címében szereplő „mi” szó nemcsak arra utal, hogy Szerpejev a „mi” kortársunk, hanem megnyitja a lehetőséget arra is, hogy az olvasó a szerzővel együtt saját közösségének tagjaként el- és befogadja a főhős nézeteit és meggyőződéseit.

Az, hogy elődje szövegéhez képest Pjecuh története polemikusan kiélezett, már a címéből is kitűnik. Az orosz címben a „mi emberünk” kifejezés szerepel. A „mi” névmás hozzáadása a főhőst „saját”-ként, az elbeszélőhöz és korához tartozónak jellemzi, ellentétbe állítva Csehov korával és annak hőisével. „Az elődszöveg címének megváltoztatásával Pjecuh megtartja annak fő cselekménybeli kollízióit és szövegében nyíltan a Csehov-elbeszélésre apellál, bizonyos olvasói elvárásokat provokálva.”⁵⁴

Ahogy a Csehov-műben Burkin meséli el Belikov történetét Ivan Ivanovicsnak, úgy Pjecuh novellájában is fontos az elbeszélő, de itt a hallgatóság nem más, mint maga az olvasó. Pjecuh tudatosan hagyja el *A tokba bújt ember* kerettörténetét, megadva ezzel a lehetőséget, hogy az olvasó, mint Ivan Ivanovics mélyebb megértéssel fordulhasson a külön Csehov iránt, míg maga az elbeszélő igyekszik a legbanálisabb (vö. a korábban hivatkozott Szeredás L. tanulmánnyal), már-már komikus módon bemutatni a „tokba zártság” jellegét.

Szerpejev tisztességes ember és jó tanár, szembe megy a rendszerrel, olyan bátor tetteket hajt végre, amelyeket a legtöbb „kisember” elődje soha nem mert volna megtenni. A jól ismert „tokba bújt ember” és „kisember” alakja, ismerős irodalmi karakterek, átalakulóban vannak.

⁵¹ „...Человек пятнадцать-двадцать ребят из старших классов стали приходить к Серпееву дважды в неделю, и он по-прежнему учил их, если можно так выразиться, душе, опираясь главным образом на светлую литературу XIX столетия.” Пьецух В. А. 1989: 332-33.

⁵² Коробкова Т. В. 2017. О душе, запятой в футляр. *Вестник Оренбургского государственного университета*. № 5 (205), 39-43, 39.

⁵³ Petuhova E. N. megfogalmazása. Минхина Е.В. 2013. Чеховская трилогия в рецепции современных прозаиков. *Филологический класс*. 3(33), 90-99, 94.

⁵⁴ Кенько А. А. 2012. О литературоцентризме творчества В. Пьецуха. *Проблемы истории, филологии и культуры*. №3 (37), 211-218, 215.

Csehov és Szologub hősei teljes mértékben megfelelnek annak a társadalomnak, amelyben élnek. Szerpejevnek azonban sikerült megőriznie lelke tisztaságát a társadalmi normák széthullásának időszakban, ahol „a tanulók szabadon bosszút állhattak egy elégtelen jegyért”, és „a tanárok például névtelen feljelentést írhattak, vagy sértegethettek a semmiért, vagy hagyhattak egy kellemetlen pletykát szárnyra kelni”⁵⁵.

„Száz évvel ezelőtt Belikov tanár urat nagy örömmel kísérték utolsó útjára, hisz környezete egy kártékony anomáliának tartotta, azonban a huszadik század végén Szerpejevet már mindenki sajnálta.”⁵⁶ Belikov nyugtalanította az embereket, ezért örömmel temették el, mint kellemetlenségük forrását. Szerpejev viszont „a mi emberünk” volt. Pjecuh kétszer is megismétli a novellában a „Nem, az élet mégsem áll meg”⁵⁷ mondatot, ezzel igyekezve meggyőzni az olvasót arról, hogy a modern társadalomban kétségtelenül jelentős változások és átalakulások vannak. Pjecuh történetét áthatja az irónia a kortárs orosz kultúrával kapcsolatban. Szerpejev karaktere az egész szovjet társadalmat leplezi le, a főhős félelmei az egész nemzet félelmei, a „kisember” tiltakozása a rendszer ellen pedig a másként gondolkodók hangulatát közvetíti. Pjecuh tudatosan használ iróniát a történetében, ami segít az olvasónak abban, hogy más szemszögből nézze a politikai-állami helyzetet és a társadalomban meglévő hiányosságokat. Ő nem a „tokba bújt ember”-en ironizál, a nevetség tárgya a társadalmi valóságra irányul, amellyel szemben találja magát, és ami alkotásra ösztönzi. Maga az író műveinek műfaját „ironikus realizmus”⁵⁸-ként határozza meg.

Ahogy V. Szolovjov, orosz filozófus írta – „Dilemma elé kell állítani az emberiséget: elfogadja-e vagy elveti-e a helyesen felállított, tisztán megragadható, megismert igazságot. Ha túltesszük magunkat az elméleti félreértéseken, akkor Krisztus vállalása vagy elvetése merőben akarat kérdéssé válik, s a döntés az abszolút morális vagy az abszolút immoralis javára fog eldőlni”⁵⁹. Szerpejev az igazságot a XIX. századi irodalomban leli, ezt igyekszik átadni tanítványainak, így, akárcsak Belikov, a platóni erósz-motívum megtestesítőjévé válik. Halála

⁵⁵ „...ученики свободно могли отомстить за неудовлетворительную отметку [...] учителя, положим, написать анонимный донос, или оскорбить ни за что ни про что, или пустить неприятный слух...” Пьецух В. А. 1989: 331.

⁵⁶ „...сто лет тому назад учителя Беликова с большим удовольствием провожали в последний путь, потому что держали за вредную аномалию, а в конце XX столетия учителя Серпеева все жалели.” Пьецух В. А. 1989: 333.

⁵⁷ „Нет, все-таки жизнь не стоит на месте.” Пьецух В. А. 1989: 333.

⁵⁸ „В общем-то, я традиционалист, может быть, то, что я делаю, – это *иронический реализм*? Не знаю. Моя матушка, когда хотела похвалить какой-нибудь фильм, всегда говорила: жизненное кино. Думаю, что я – жизненный писатель” Пьецух В. А. 2008. *Русская тема. О нашей жизни и литературе*. https://modernlib.net/books/pecuh_vyacheslav_alekseevich/russkaya_tema_o_nashey_%20zhizni_i_literature/re_ad_1/ (utolsó letöltés: 2025.01.14.)

⁵⁹ Szolovjov V. 1993. *Az Antikrisztus története. Három beszélgetés a háborúról, a haladásról és a világtörténelem végéről*. Kiss Ilona (ford). Budapest, Századvég, 153.

egyfajta feloldozásként szolgál a jövő generációjának, már-már krisztusi cselekedetté emelve azt. Ahogy Belikov, úgy Szerpejev is a kultúra védelmét szolgálja, akár élete megnyomorításával, mert hiszi, hogy az irodalom mint kultúra az, ami lehetővé teszi az emberi lélek kiteljesedését és magasabb szintű fejlődését. Szerpejev életét annak ellenére, hogy félelmei vezérelték, elveivel és értékrendjével nem tud és nem akar szembe menni, feláldozza magát azok védelme érdekében. „Az önfeláldozás addig, amíg tartalma valaminő közösségi tartalom vagy immanens moralitás, igazi önfeláldozás, igazi etikai tett. Mihelyt az önfeláldozás elveszti közösségi tartalmát és immanenciája csak valami transzcendensben leli értelmét, megszűnik önfeláldozás lenni, nem etikai tett többé.”⁶⁰ Szerpejev önfeláldozása azonban visszacsatolást nyer a jövő generációjában, tette nem hiábavaló: „az előcsarnokban odament hozzá egy közepes tanuló, Paramonov és azt mondta, hogy nem tudja elképzelni az életet az irodalomórái nélkül.”⁶¹ Szerpejevnek sikerült megszólítani a jövő emberének lelkét. Ez egyben krisztusi motívum is, hisz Paramonovot kivéve (a Paramon név az ógörög pará + ménō 'mellette' 'áll', 'kitart' jelentésű összetételből származik, 'hűséges', 'kitartó')⁶², a többi tanítványa elhagyja.

Folytatva a gondolatmenetet, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a párhuzamot Pjecuh elbeszélésének címe „A mi tokba bújt emberünk” és M. Ju. Lermontov *Korunk hőse* című regénye között⁶³. Szilágyi Zsófia szerint a lermontovi mű címében szereplő „mi”⁶⁴ a rögtön főhősre irányítja az olvasó figyelmét, és a regényt egy globális egészként szemlélve nem lesz kérdés, hogy ki a regény főhőse. „De a lineáris olvasat során éppen a regény összetett narratív struktúrája miatt a hőssé válás dinamikus folyamatként bomlik ki. [...]”⁶⁵ A hőssé válás folyamata Szerpejev karakterében is megfigyelhető. Szinte mindentől fél, és félelmeinek gyökerei többek közt a szovjet hatóságok represszív és agresszív politikájában gyökereznek. De ennek ellenére határozottan szembe mer szállni a rendszerrel. A „kisember” az igazság

⁶⁰ Heller Ágnes. 1966. *Az aristotelési etika és az antik ethos*. Budapest, Akadémiai, 111.

⁶¹ „...в вестибюле подошел середнячок Парамонов и сказал, что он не представляет себе жизни без его уроков литературы.”

⁶² Wiktionary (utolsó letöltés: 2025. 01. 14.)

https://en.wiktionary.org/wiki/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89#Ancient_Greek

⁶³ „A 'Korunk hőse' cím egyenesen Karamzin befejezetlen elbeszélésére, Korunk lovagja című novellájára utalt.[...] A 'lovag' szó Karamzin novellájának címében valószínűleg azt a célt szolgálta, hogy az olvasók Don Quijotéra asszociáljanak. Nem véletlen, hogy az 'Egy orosz utazó levelei' kezdetén Karamzin ezt írta: '....Képzeld el utazó Barátodat vidám képű lovagnak' (Karamzin N. M. Válogatott művek 2 kötetben M.; L., 1964., 1. kötet, 93. o.). Valószínűleg a hős vándorlásának ábrázolása is része volt Karamzin elképzelésnek.” Лотман Ю.М. 1985. Проблема Востока и Запада в творчестве позднего Лермонтова. *Лермонтовский сборник*. Л., 5-22.

⁶⁴ Szó szerinti fordításban: A mi korunk hőse (*Герой нашего времени*).

⁶⁵ Szilágyi Zsófia. 1999. A Korunk hőse mint regényszöveg. In: Kovács, Árpád; Nagy, István (szerk.) *A szótól a szövegig és tovább...: Tanulmányok az orosz irodalom és költészettan köréből*. Budapest, Argumentum, 293-332, 301.

útjára lép, és elkövet egy kiemelkedően bátor cselekedetet. Pjecuh elbeszélésének tragikus vége Szerpejevet a társadalomtól elszigetelt, de erkölcsi erővel és lélekbátorsággal rendelkező figurává teszi. Szerpejev olyan hőssé válik, akire büszkék lehetünk és akit csodálhatunk, ő a „mi emberünk”.

A tanító alakjának tokba zártsága a művekben

„Maga a 'tokba bújó ember' kifejezés egy paradoxonra épül – összeköti az embert, akinek spiritualizáltak, élőnek, értelmesnek kellene lennie, és a tokot, amelyben élettelen dolgokat tárolnak.”⁶⁶ A tanár a fiatalok elméjét és lelkét gazdagítja, de ehhez neki magának is képesnek kell lennie arra, hogy megnyissa belső világát és gondolatait a fiatalok előtt. Csehov Belikovja szigorú elvei állandó betartása miatt elveszít mindent, ami igazán emberi. Az *Undok ördög* hőse, Peredonov pedig nem más, mint a romlottság, az erkölcstelenség megszemélyesítője. Belikov és Peredonov alakjai a tanítói szolgálat élettelenségének, illetve embertelenségének szélsőséges megtestesítőivé váltak. Peredonov szűkös érdeklődési köre és szellemi korlátai kétségbe vonják szakmai alkalmasságát. Csak a saját kicsinyes gondjaira koncentrálnak, és fél mindentől, ami új és felfedezetlen. Egy tanárnak azonban képesnek kell lennie az új generációval való párbeszédre. Az élettől szembeni félelem és a „tokba bújás” iránti vágy zárt, védett teret teremt Belikov és Peredonov körül, ahonnan ők maguk sem tudnak kijutni, és így másokat sem engednek közel. Belikov, hogy megvédje magát a számára ijesztőnek és ellenségesnek tűnő külvilágtól, az óvatosságot választja létezésének alapszabályaként. Az óvatosság mint uralkodó elv egyfajta börtönné válik, amelybe önként zárja be magát. Belikov a következőképp beszél: „jaj, csak a főnökség meg ne tudja, jaj, csak baj ne legyen belőle”⁶⁷. A lehetséges következményektől való állandó félelme, a szabályok betartásának és az eltérések elkerülésének paranoid igyekezete teljesen elnyomja Belikov életét. Belikov számára különösen fenyegetőek az emberek – viselkedésük, gondolataik és érzelmeik, amelyeket Belikov képtelen kontrollálni vagy egyértelműen kategorizálni. Mivel képtelen előre látni az emberek viselkedését, és nem képes egyértelműen értékelni őket, Belikov számára elérhetetlen a teljes értékű emberi kommunikáció. Burkin így beszél erről: „Volt egy különös szokása ennek a Belikovnak: vizitelni járt a kollégákhoz. Elment látogatóba, és ott ült szótlánul, mintha csak szimatolni jött volna. Elüldögélt így, egyetlen szó nélkül két-három óra hosszat, aztán elment. Ezt ő úgy nevezte, hogy 'fenntartani a jó viszonyt a kollégákkal', miközben látszódtott, hogy nehezebbre esett eljárni hozzájuk és ott ücsörögni, és mindezt csak amiatt tette, mert hivatali kötelességének tartotta.”⁶⁸.

⁶⁶ Безбородкина Е. С. 2006. Образ учителя в художественной литературе конца XIX – начала XX века. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. (19), 93-97, 95.

⁶⁷ Csehov 2004: 556.

⁶⁸ Csehov 2004: 557.

Fontos szemantikára tesz szert az a motívum, hogy Belikov az ógörög nyelvet tanítja, ami egy holt nyelv. „Ó, milyen jó hangzású, mily gyönyörű a görög nyelv – mondogatta édeskés arckifejezéssel, és mintegy szavai bizonyítására, felvont szemöldökkel, felemelt mutatóujjal mondta ki: Antroposz!”⁶⁹. Ahogy Komjáti Diána írja: „Nem véletlen, hogy az ógörög nyelv egyfajta ’lélek-tokként’ szolgál Belikov számára – egy halott nyelv, amelyet nem használnak az élő kommunikációban, nem változik, nem fejlődik”⁷⁰. Belikov lemond a közvetlen életről, az „emberiről”, és behelyettesíti egy már nem létező nyelv absztrakt jeleinek és betűinek világával, ami lelkének halott voltát hangsúlyozza. Az, hogy Peredonov irodalomtanárként nem ismeri Csehov *Tokba bújt ember* című elbeszélését, és teljesen közömbös az irodalmi újdonságok iránt, világosan mutatja, hogy ő maga ennek a „tokba bújt ember” képnek a megtestesítője. Egy iskolai irodalomtanárnak ideális esetben hozzáértő irodalomtudósnak kellene lennie, aki képes arra, hogy méltó mentorává váljon a fiataloknak. Peredonov nyilvánvalóan nem ilyen személy. Belikov és Peredonov szimbolikus alakok, amelyek az ember szellemi rabságának mély, időtlen problémáját testesítik meg. Ily módon veti fel Csehov és Szologub a személyes fejlődés kérdéseit, az emberi tudat korlátozottságát, a bürokratikus rendszernek való alárendeltséget és az élettől való félelem alapkérdéseit.

Eközben Pjecuh hőse, Szerpejev tagadhatatlanul mestere a szakmájának, és minden félelme és jövőképe ellenére olyan ember, aki dacol a rendszerrel, aki „fényes irodalmat” oktat, és ezen keresztül tanítja diákjait a „tokon kívüli” gondolkodásra mindenféle korlátok nélkül. Szerpejev utolsó óráján, amely visszafordíthatatlan következményekkel jár későbbi sorsára nézve, a tanfelügyelő jelenlétében tetszőleges témákról beszél – az első dekadens Minszkijről, Jakubovicsról, a szövegek közti űrt kitöltő szerzőről, az öngyilkos Milkejevről, Kresztovszkijt idézi. Mindezen szerzőkről szóló tanítás különböző és valójában értelmetlen okokból nem illeszkedett a szocialista rendszer szigorúan és kizárólagosan államilag meghatározott iskolai programjába. Szerpejev cselekedete meggondolatlannak tűnik, de feltételezhető, hogy teljes mértékben tisztában volt cselekedete súlyával és lehetséges következményeivel, azonban nem volt képes meghazudtolni önmagát, különösen nem a diákjai előtt. Szerpejev igaz mentorrá vált, és nem ragadt meg a „tantervvégrehajtó” szerepében. Ő az, aki megtestesíti a tanári hivatás alapeszméjét és teszi őt társadalom igazán értékes és jelentős tagjává.

⁶⁹ Csehov 2004: 556.

⁷⁰ Komjáti Diána. Современный «Человек в футляре». Чехов и XXI. век. „А Русский язык и культура в эпоху глобализации” című nemzetközi tudományos konferencia tanulmánykötete. Pécs, 2019, 153, <https://digitalia.lib.ptt.hu/hu/vegvari-wolosz-nemz-tud-konf-2019-ptt-pecs-2020-5329#page/142/mode/1up> (utolsó letöltés: 2025.01.14.)

Szologub és Pjecuh műveinek interpretációja a csehovi elődszöveghez való viszonyuk szerint

Szologub regényét hagyományosabbnak mondható viszony fűzi Csehov elbeszéléséhez. Peredonov karakterében egyértelműen megjelennek a „tokba bújt ember” tipológiai jellemzői, mint például a zárkózottság és a valódi emberi kapcsolatokra való képtelenség. Ebben az értelemben az *Undok ördögre* úgy lehet tekinteni, mint Csehov hősének, Belikovnak és problémáinak regresszív folytatására és további kifejtésére. Szologub megmutatja, hogy a lelki rabszolgaság és az elszigeteltség elkerülhetetlenül az egyén agressziójához és zsarnokságához vezet. Peredonov despotizmusa, vágya, hogy leigázza és erkölcsileg megsemmisítse mindazokat, akik félelmet és gyanakvást keltenek benne, egyenes következménye lesz a belső szabadság hiányának. Noha Peredonov alakja távol áll a szerzetesi életformától és a kultúra védelmezésétől (ahogy tették ezt Basmacskin, Belikov és Szerpejev, illetve ahogy ez jellemző volt rájuk), mégis érdemes elgondolkodni azon, miként kapcsolódik hozzá és lelkének pusztulásához a kulturális örökséghez való viszonya? Míg tragikus módon Basmacskin, Belikov és Szerpejev végső sorsa a halál, addig Peredonov maga lesz gyilkossá (bár cselekedetei mögött beteg elméje áll), beteljesítve lelkének végső megsemmisülését. A három a kultúrát védelmező irodalmi karakter tükrében világossá válik, hogy a kultúra az emberi lélek folyamatos építkezésének nélkülözhetetlen táptalaja.

Pjecuh újragondolva a „tokba bújt ember” alakjának motívumát, egyedülálló intertextuális teret hoz létre, ahol Csehov egész elbeszélése válik az újraértelmezés kérdésévé. A „tokba bújt ember” klasszikus problematikáját felhasználva a tömegtudatban erről az alakról kialakult sztereotip elképzelésekkel polemizál, lebontja azt. Belikovval ellentétben Szerpejev igazi erkölcsi tartásra és elszántságra tesz szert, hogy félelmei és aggályai ellenére bátran szembeszálljon az értékrendjével és elveivel ellentétes rendszerrel. Ennek ellenére az elbeszélő az irodalomtörténeti klisére alapuló alakmegfeleltetést igyekszik belemagyarázni történetébe. Az olvasó a metaekvivalencia szintjén úgy tud kibújni a leegyszerűsítő értelmezés „tokjából”, hogy a különbségek rendszerére kezd figyelni, és ezáltal más megvilágításban értékeli újra Csehov művét is. A történettel metaekvivalensnek nevezhető szinten így valóban a 19. századi orosz irodalom (újra)olvasása, (újra)értelmezése jelenti az emberi megismerésén keresztül vezető kiutat. Regéczi Ildikót idézve: „A csehovi dialógusba lépő, abban aktív szerepet vállaló szövegek viszonylatában csak feltételesen lehet lezárásról beszélni.”⁷¹ Amikor egy-egy új mű

⁷¹ Regéczi 2022: 284.

reflektál a Csehovval létrejött dialógusra vagy abban aktív szerepet vállal, az eredeti szöveg nem zárul le, hanem újabb értelmezési lehetőségeket, variációkat nyer. A lezárás így csak feltételesen, ideiglenesen valósulhat meg, hiszen a csehovi művek továbbra is nyitottak maradnak a dialogikus kapcsolódások számára. Az újraírások és feldolgozások elemzése nem csak az adott mű megértését támogatja, hanem segít elmélyedni Csehov műveiben és gondolatvilágában, új értelmezési lehetőségeket és felismeréseket nyújtva az olvasó számára.

Összegzés

Az újraírások, továbbírások és átírások értelmezése során az elődszöveg nem csak kiinduló pontként szolgál, hanem új értelmezési lehetőségeket is kap. Szologub motivikus párhuzamokat állít fel Csehov elbeszélésével (tanár karakter, provinciális élet), azonban regényének értelmezése önmagában is megállja a helyét. Ennek ellenére Csehov művével való összevetése kulcs fontosságú lehet Szologub hősének értésében.

Pjecuh művében lebontja a „tok” mítoszát, ami immár nem csak rutinszerű bezárkózást jelent, hanem a lelki világ megőrzését jelképezi. A lélek menekülési útját a klasszikus kultúrához való hiteles vissza-visszatérés jelentheti, és erre „ráveszi” az olvasót azáltal, hogy elbeszélését Csehov-szöveg újragondolása nélkül nem is lehet értelmezni. Ez egy fontos különbség a két műnek a közös pretextushoz való viszonyában.

Az ember társas lény, így elkerülhetetlen, hogy bizonyos mértékben áldozatává váljon más személyek érdekeinek és elvárásainak. Ugyanakkor az egyén képes önként is áldozatot hozni mások vagy a közösség érdekében. Az áldozatiság és az áldozatvállalás témája mélyen gyökerezik az emberi létezésében, legyen szó fizikai, érzelmi vagy szellemi síkon megjelenő áldozatról. Ezek a témák kulcsfontosságúak az emberi lét ellentmondásosságának, törekénységének, de egyben lelke emelkedettségének megragadásában is. Ezek a motívumok megjelennek az elemzett művekben. Belikov saját elveinek áldozatává válik, Peredonovot megbetegedett elméje taszítja gyilkosságba és lesz ez által maga is áldozattá. Szerpejev pedig feláldozza magát, mert nem hajlandó lemondani belső meggyőződéseiről.

A platóni erősz-felfogás, amely az emberi lélek teljességre, az elveszett egység visszaszerzésére irányuló vágyakozását hangsúlyozza, tükröződést nyer az elemzett művek mindegyikében. Ugyanakkor a „tokba” zártság megakadályozza ennek a váagnak a beteljesülését. A hősök képtelenek kilépni a „tokból”, amit első sorban az őket körülvevő romlott közösség akadályoz, ahol az egészséges emberi kapcsolatok kialakítása is szinte lehetetlenné válik. Ez a feszültség, a teljesség és a hiány közötti küzdelem adja a művek tragikus jellegét. Az erősz-motívum tehát fontos összekötő kapocs a három mű között, és hozzájárul ahhoz, hogy Csehov, Szologub és Pjecuh alkotásai egymást kiegészítve ugyanakkor magyarázva tárják fel az emberi lét alapvető dilemmáit.

Felhasznált irodalom

Szépirodalmi művek

- Csehov A. P. 1987. Ványa bácsi. Jelenetek a falusi életből. Makai Imre (ford.). In: Csehov A. P. *Drámák*. Budapest, Európa, 406-461.
- Csehov A. P. 2004. A tokba bújt ember. Lányi S., Goretity J. (ford.). In: Csehov A. P. *A fekete barát. Elbeszélések*. 1892–1903. Budapest, Osiris, 555–565.
- Gogol N. V. 2020. A köpönyeg. Makai Imre (ford.). In: Gogol N. V. *A köpönyeg. Az orr. A revizor*. Budapest, Európa, 6-78.
- Szologub F. K. 1986. *Undok ördög*. Makai Imre (ford.), Budapest, Európa.

- Лермонтов М. Ю. 1989. Сказки для детей. Лермонтов М. Ю. *Полное собрание стихотворений в 2 томах*. Советский писатель, Ленинградское отделение.
- Пьецух В. А. 1989. Наш человек в футляре. Пьецух В. А. *Новая московская философия: хроники и рассказы*. М.: Московский рабочий, 329-333.
- Сологуб Ф. К. 1908. *Мелкий бес*. СПб.: Шиповник.

Bölcseleti és szakirodalmi munkák

- Heller Ágnes. 1966. *Az aristotelési etika és az antik ethos*. Budapest, Akadémiai.
- Komjáti Diána. Современный «Человек в футляре». Чехов и XXI. век. „*A Русский язык и культура в эпоху глобализации*” című nemzetközi tudományos konferencia tanulmánykötete. Pécs, 2019. <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/vegvari-wolosz-nemz-tud-konf-2019-pte-pecs-2020-5329#page/142/mode/1up> (utolsó letöltés: 2025.01.14.)
- Platón. 2005. A lakoma. Telegdi Zsigmond (ford.). In: *Platón összes művei kommentárokkal*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.
- Regéczi Ildikó. A. P. Csehov művészete a kulturális dialógus terében. *Az Egy ismeretlen elbeszélése, a Honi fészekben, A pöszmétebokor, a Tündérke, A kutyás hölgy; a Sirály és a Három nővér történeti poétikai kontextusban*. Akadémiai doktori értekezés. Debrecen, 2022.
- Szilágyi Zsófia. 1999. A Korunk hőse mint regényszöveg. In: Kovács, Árpád; Nagy, István (szerk.) *A szótól a szövegig és tovább...: Tanulmányok az orosz irodalom és költészettan köréből*. Budapest, Argumentum, 293-332.

- Szolovjov V. 1993. *Az Antikrisztus története. Három beszélgetés a háborúról, a haladásról és a világtörténelem végéről*. Kiss Ilona (ford). Budapest, Századvég.
- Барковская Н. В. 1996. *Поэтика символистского романа*. Научный редактор В.В. Эйдинова, Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург.
- Бахтин, М. М. 1996. Проблемы речевых жанров. Бахтин М.М. *Собр. соч.* Т.5: Работы 1940-1960. М.: Русские словари, 159-206.
- Безбородкина Е. С. 2006. Образ учителя в художественной литературе конца XIX – начала XX века. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена* (19), 93-97.
- Бекметов Р. 2018. Образ гоголевского Башмачкина в проекциях Восточной культуры. *Филология и культура*. №1(51), 174-180.
- Белинский. В. Г. 1839. Горе от ума. *Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор»*. <https://ilibrary.ru/text/1007/index.html> (utolsó letöltés: 2025. 01. 14.)
- Веретнов А.С. 2015. В. Пьецух и А. П. Чехов: «футлярный человек» как единственный способ существования. *Вестник Бурятского государственного университета*. 10/2015, 136-142.
- Гармаш Л. В. 2015. *Танатологические мотивы в прозе русских символистов*. Монография. Харьков: Изд-во ООО «Щедрая усадьба плюс».
- Иванов О. Б. 2016. Развитие темы «маленького человека» в «Двойнике» Ф.М. Достоевского и в «мелком бесе» Федора Сологуба. О.Б. Иванов, А.К. Костяхина. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. № 60, 60-65.
- Иванов-Разумник Р. В. 1910. *О смысле жизни : Ф. Сологуб, Л. Андреев, Л. Шестов*. Изд. 2-е, Спб.
- Кенько А. А. 2012. О литературоцентризме творчества В. Пьецуха. *Проблемы истории, филологии и культуры*. №3 (37), 211-218.
- Коробкова Т. В. 2017. О душе, запертой в футляр. *Вестник Оренбургского государственного университета*. № 5 (205), 39-43.
- Королева В. В. 2016. Черты гофмановского стиля в романе Ф. К. Сологуба. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*. № 5, 100-105.

- Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман. *Вестник Московского университета*. Сер. 9, Филология, №1, 97-124.
- Лотман Ю.М. 1985. Проблема Востока и Запада в творчестве позднего Лермонтова. *Лермонтовский сборник*. Л., 5-22.
- Минхина Е.В. 2013. Чеховская трилогия в рецепции современных прозаиков. *Филологический класс*. 3(33), 90-99.
- Минц З.Г. 1979. О некоторых «неомифологических» текстах в творчестве русских символистов. *Блоковский сборник*, III. Уч. зап. Тартуского гос. ун-та. Тарту, Вып. 459, 76-120.
- Огольцева Е. В. 2010. Пространство «Человека в футляре» и время «Ионыча» (Сравнение в рассказах Чехова). *Преподаватель XX. ВЕК*. 1/2010, 323-330.
- Островских И. Н. 2004. Рассказ П. А. Чехова «Человек в футляре»: мотив смерти как возвращение к пренатальному состоянию. *Культура и текст*. №7, 260-265.
- Пьецух В. А. 1991. Уважаемый Антон Павлович! В: Пьецух В. А. *Циклы*. М., Культура, 189–198.
- Пьецух В. А. 2008. *Русская тема. О нашей жизни и литературе*. https://modernlib.net/books/pecuh_vyacheslav_alekseevich/russkaya_tema_o_nashey_%20zhizni_i_literature/read_1/ (utolsó letöltés: 2025.01.14.)
- Руднев В. П. 2007. «Мелкий бес» Сологуба: от паранойи к шизофрении. *Философия языка и семиотика безумия. Избранные работы*. М.: Территория будущего, 109-110.
- Середаш Л. 1994. Человек в футляре – футляр в человеке (Анализ рассказа А.П. Чехова). *Slavica Tergestina*. №2, 33-54.
- Силард Л. 1984. Поэтика символистического романа конца XIX - начала XX в. (В. Брюсов, Ф. Сологуб, А. Белый). *Проблемы поэтики русского реализма XIX века*. Сборник статей ученых Ленинградского и Будапештского университетов, Издательство Ленинградского университета, 265-284.
- Тан Цзин. 2018. Жанр и стилистика в рассказе и романе «Мелкий бес» Ф. Сологуба. *Baltic Humanitarian Journal*. Т. 7, № 2(23), 161-163.
- Филичева В.В. 2020. Полемика Ф. Сологуба с реализмом (Ф. Сологуб и А. П. Чехов). *Slověne*. Vol. 9, № 1, 322-339.
- Шафранская Э. Ф. 2021. «Маленький человек» vs «Дерьмовый человек»: Эволюция традиционного литературного типа в рассказе Саша Филиппенко. *Вестник Тверского государственного университета*. Серия «Филология», №1 (68), 98-104.

- Шацев В. Н. 2009. Украинские источники рассказов П. Чехова «Человек в футляре»: лирический и драматический подтексты. *Вестник ТПГУ*. 4(82), 148-151.
- Эпштейн М. 2005. Маленький человек в футляре: синдром Башмачкина – Беликова. Михаил Эпштейн, *Ирония Идеала. Парадоксы русской литературы*. М.: Новое литературное обозрение 193-203.

Internetes forrás

Wiktionary (utolsó letöltés: 2025.01.14.)

[*παράμεινω*]

https://en.wiktionary.org/wiki/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89#Ancient_Greek